

УДК 343.983

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Микола САВЧУК,

здобувач

Львівського університету бізнесу та права

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто тактику проведення огляду місця вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв. Охарактеризовано методи огляду місця події терористичного акту з використанням вибухових пристроїв. Зазначено основні завдання огляду місця події (залежно від місця вчинення) і порядок їх виконання. Визначено порядок виявлення, вилучення й упакування речових доказів під час огляду місця терористичних актів.

Ключові слова: огляд, місце події, тактика, терористичний акт, вибухові пристрої, методи, завдання, сліди.

THE TACTICS OF CONDUCTING A REVIEW OF THE PLACE OF THE COMMISSION OF TERRORIST ACTS USING EXPLOSIVE DEVICES

Mykola SAVCHUK,

Applicant of Lviv University of Business and Law

SUMMARY

Tactics of realization of review of place of assassinating are considered in the article, with the use of explosive devices. The methods of review of place of event of assassination are described, with the use of explosive devices. Basic tasks to the review of place of event (depending on the place of feasant) and order of their implementation are marked. The order of exposure, exception is certain and packing of material proofs during the review of place of event in relation to assassinations.

Key words: review, place of event, tactician assassination, explosive devices, methods, tasks, tracks.

Постановка проблеми. Ефективність розслідування вчинених терористичних актів визначається тактикою проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, особливо проведення огляду місця події. Указана діяльність значною мірою визначається станом використання сил і засобів слідчо-оперативних підрозділів і експертів щодо виявлення та вилучення слідів злочину, які після вчинення вибуху досить важко виявити, що вимагає послідовності дій членів слідчо-оперативної групи. Тактика проведення огляду місця вчинення терористичного акту з використанням вибухових пристроїв потребує подальшого розроблення й удосконалення.

Актуальність теми. Актуальність окресленого предмета зумовлена й тими обставинами, що за умов складної криміногенної ситуації сьогодення розслідування терористичних актів із використанням вибухових пристроїв обов'язково має здійснюватися шляхом комплексного застосування процесуальних сил і засобів із виявлення доказів. Ефективність слідчої діяльності значною мірою визначається своєчасним проведенням огляду місця події з використанням сучасних тактичних прийомів. На основі виявлених слідів злочину під час огляду місця вчинення терористичного акту здійснюється планування слідчих (розшукових) дій.

Метою й завданням статті є визначення проблеми тактичного забезпечення огляду місця події, де вчинений терористичний акт із використанням вибухових пристроїв, і порядок виявлення та вилучення слідів злочину.

Викладення основного матеріалу. Під час розслідування терористичного акту з використанням вибухового пристрою особливостей тактичного забезпечення набувають такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця події, допит і призначення судових експертиз тощо.

Ефективність початкового етапу розслідування вчинених терористичних актів, з використанням вибухових

пристроїв значною мірою визначається результатом проведення огляду місця події щодо виявлення слідів злочину. Згідно зі ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) огляд здійснюється з метою виявлення й фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення. Слідчий, прокурор проводить огляд місцевості, приміщення, речей і документів. Огляд місця події є ключовою інформативно-пошуковою слідчою дією. Вона часто проводиться як першочергова після початку досудового розслідування. Огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду. Таке виключення для цієї слідчої дії законодавцем зроблене тому, що нерідко тільки завдяки огляду місця події можна виявити обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [1, с. 352].

Метою огляду місця події є таке: 1) вивчення обстановки місця події для з'ясування характеру й обставин події; 2) виявлення, збирання, закріплення, попереднє дослідження й оцінювання слідів та інших речових доказів; 3) отримання інформації для висування версій; 4) отримання даних для організації слідчих (розшукових) дій [2, с. 519].

Значний внесок у розроблення тактики слідчого огляду зробили вчені України й інших держав: В.І. Алексійчук, О.Я. Басв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, М.С. Бокаріус, О.М. Васильєв, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, Ф.В. Глазирін, В.Г. Гончаренко, В.І. Громов, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, О.Н. Колесніченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, М.П. Молибога, Б.Я. Петелін, В.І. Попов, Е.А. Разумов, О.Р. Ратінов, Ю.Д. Федоров, В.Ю. Шепітько, І.М. Якімов та ін.

В.Ю. Шепітько зазначає, що огляд місця події вимагає вирішення значної кількості розумових завдань. Різнома-

нітні за своїм характером завдання групуються за їхніми цілями. При цьому розрізняють завдання розумового плану, що стосуються процесів збору й оцінювання доказового матеріалу на місці події, і розумові завдання, пов'язані з організацією дій, що впливають з огляду. До розумових завдань необхідно віднести такі: 1) пов'язані з виявленням (відшукуванням) доказової інформації; 2) оцінювання доказової інформації та висунення версії. Оцінка виявленої інформації дає змогу здійснювати пізнавальні функції у зв'язку з висуненням на її основі слідчої версії чи взаємозалежної і взаємозумовленої безлічі цих версій, що у своїй рухомій (динамічній) сукупності формують уявну модель події чи таку її модель, де уявні побудови сполучаються з фрагментами дійсності й створюють варіанти моделей із частково реальним змістом. Тут і починає здійснюватися третій етап вирішення розумових завдань, у процесі конструювання яких і виявляється пізнавальна роль психології. Складність версій, як і побудови моделей картини події, полягає в тому, що подібні побудови не є довільними процесами творчого уявлення, не обмеженого наявністю реального матеріалу. Модель, створювана щодо події, яка мала місце, відрізняється й збірним характером, поєднуючи в собі водночас дії злочинця, потерпілого, обставини, що передують учиненню злочину, і його наслідки. Така модель ніби з'єднує розрізнені сліди, речі, обставини й доповнює їх типологією подій, логікою чи інсценуванням, уявленнями про вчинки людей в аналогічних ситуаціях, швидко й у багатьох випадках остаточно дає змогу відновити уявну картину події злочину. Таким чином створюється розумова модель, яка поєднує в собі водночас дії злочинця, потерпілого, обставини, що передують учиненню злочину, і його наслідки [2, с. 519].

Огляд місця події необхідно проводити з дотриманням таких принципів: законність, об'єктивність, усебічність, повнота, планомірність, активність і цілеспрямованість, ефективність дослідження (застосування технічних засобів, залучення спеціалістів), дотримання єдиних вимог поводження з матеріальними джерелами інформації. Фактично через свій загальний характер зазначені положення є принципами кримінального процесу, які тісно пов'язані між собою, доповнюють один одного й спрямовані на забезпечення найефективнішого його проведення.

Тактичні прийоми огляду місця події Є. Макаренко визначає як комплекс найефективніших способів дій слідчого, які сприяють чіткому й успішному виконанню завдань огляду з урахуванням конкретних умов, у яких відбулася розслідувана подія. Тактичні прийоми огляду місця події забезпечують установлення максимальної кількості інформації щодо досліджуваної події, котру містять у собі різноманітні сліди, предмети, зміни в обстановці, «негативні» обставини тощо. До тактичних прийомів огляду місця події належать такі: правильне визначення меж огляду; вибір найдоцільнішого порядку пересування місцем події під час огляду; вибір послідовності огляду; визначення способів просторового охоплення ділянок місця події, що підлягають огляду; визначення тактичних прийомів дослідження обстановки місця події та її окремих елементів під час огляду помешкань і ділянок відкритої місцевості [2, с. 532].

Основу огляду місця події становить метод спостереження, який виконує як пошукову, так і дослідницьку функції. Поряд із цим у ході огляду можуть бути застосовані методи виміру, порівняння, моделювання, а також інші техніко-криміналістичні методи [3, с. 28].

Основними завданнями огляду місця терористичного акту з використанням вибухових пристроїв є такі:

- з'ясування й фіксація обстановки на місці події;
- виявлення, фіксація й вилучення матеріальних слідів, що визначають безпосередню причину вибуху, пов'язані з ним обставини, природу й походження різноманітних об'єктів, виявлених на місці події;

— виявлення, фіксація й вилучення слідів, що вказують на конкретну особу чи осіб, причетних до події;

- виявлення умов, які сприяли вибуху чи закладенню вибухонебезпечного об'єкта, а також обставин, що загрожують життю, здоров'ю людей у зв'язку з використанням вибухових пристроїв.

Загальні завдання огляду місця вчинення терористичного акту з використанням вибухових пристроїв не мають істотних відмінностей від завдань огляду будь-якого іншого місця події. Загальними є й тактичні вимоги щодо проведення огляду, а саме: своєчасність, повнота й об'єктивність, єдине керівництво, чітка організація й планомірність проведення, цілеспрямованість, ефективне використання науково-технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення слідів та інших об'єктів, використання можливостей оперативно-розшукових підрозділів, взаємодія з іншими правоохоронними, державними органами та їх окремими службами.

До особливостей огляду необхідно віднести порядок вилучення та транспортування з місця події й зберігання вибухонебезпечних об'єктів, котрі можуть бути речовими доказами. У багатьох випадках проведення огляду місця події пов'язане з потребою залучення широкого кола спеціалістів (від техніків-криміналістів і вибухотехніків до судово-медичних експертів, дозиметристів, спеціалістів у галузі будівництва). Складність оглядів місць події зумовлена й тим, що вони зазвичай охоплюють значні площі, які визначаються відстанню розльоту осколків та інших елементів підірваного вибухового пристрою, предметів навколишньої обстановки, що мають сліди ураження, максимальним проявом дії ударної хвилі, а це може складати сотні метрів. Ускладнює точність і повноту сприйняття обстановки на місці події й та обставина, що знаряддя злочину, якими можуть бути вибухові пристрої та вибухові речовини, значною мірою видозмінюються, руйнуються вибухом, їхні рештки часто присутні на місці події в малих кількостях і невеликі за розміром, а для встановлення факту й усіх обставин події потрібна фіксація великої кількості руйнувань і переміщення в ході огляду навколишніх об'єктів [4, с. 62–63].

До організаційних дій слідчо-оперативної групи після прибуття на місце терористичного акту з використанням вибухового пристрою належать такі: 1) зорієнтуватися в обстановці (за допомогою заявників); 2) запобігти настанню інших шкідливих наслідків (смерть потерпілих, поширення вогню, вибуху, обвалу, листівок екстремістського характеру й т. ін.); 3) перевірити й за необхідності підсилити охорону місця події; 4) видалити всіх сторонніх із місця події; 5) опитати очевидців події про деталі та зафіксувати їх показання (бажано на диктофон); 6) запросити представника адміністрації або командування (фахівців) для участі в огляді й консультацій про характер об'єкта, його приміщення і т. ін.; 7) за наявності вибухових пристроїв або трупів проінструктувати фахівця-вибухотехніка та судово-медичного експерта (поставити їм завдання) і розгорнути техніко-криміналістичні заходи; 8) якщо поняті запрошені на місце події, то провести інструктаж із приводу їхніх прав і характеру дій під час огляду; 9) з'ясувати, чи не відбулося змін в обстановці з моменту події й до прибуття слідчо-оперативної групи; 10) у разі виникнення радіаційної чи хімічної небезпеки роздати всім учасникам огляду засоби індивідуального захисту та спеціальні таблетки; 11) керівникові слідчо-оперативної групи здійснити зв'язок із керівництвом органу, який делегував йому ці повноваження, і доповісти про ситуацію, яка склалася на місці події [4, с. 304–305].

У процесі огляду місця вибуху та виявлення вибухонебезпечних предметів застосовують як традиційні кри-

міналістичні методи й засоби, так і спеціальні, що дають змогу виявляти пари вибухових речовин, установлювати їх вид, виявляти й збирати фрагменти вибухових пристроїв, здійснювати рентгенівський контроль предметів, що мають ознаки вибухонебезпечних, із метою попереднього вивчення їхньої конструкції, розв'язувати низку інших питань. Важливою умовою застосування технічних засобів на місці події є те, що виявлені й вилучені за їх допомогою предмети повинні залишатися в практично незмінному вигляді, щоб не впливати на достовірність подальших експертних досліджень.

Методами огляду за послідовністю застосування прийомів і засобів є такі: а) ексцентричний (оглядаючи місце події, слідчий і відповідні фахівці рухаються від умовного центра місця події до периферії); б) концентричний (рух від периферії до центра); в) фронтальний (рух по визначеній лінії вперед, так зване «прочісування»); г) секторний (рух секторами від умовного центру до периферії в межах сектора 30–45 градусів); г) змішаний. Також методами огляду місця події за повнотою дослідження є такі: а) суцільний, що полягає в скрупульозному дослідженні всієї території місця події, не мінаючи жодного об'єкта; б) вибіркового (вузловий), за якого оглядаються найбільш важливі фрагменти обстановки місця події, як правило, місця розташування слідів злочину, визначених відповідно до механізму злочину. Вибір виду та методу огляду місця події покладається на слідчого як керівника слідчо-оперативної групи, який узгоджує його зі спеціалістами, що входять до складу СОГ. Робочий етап починається зі статичного огляду місця події, коли проводиться загальний огляд, описання, вимірювання місця події та об'єктів на ньому, складаються загальні плани, схеми [6, с. 353–354].

О. Козаченко зазначає, що при огляді місця терористичного акту з використанням вибухових пристроїв на «статичній» стадії вирішуються такі тактичні завдання: 1) орієнтація в деталях події; 2) визначення місця, звідки очевидці могли бачити ймовірного терориста та його дії; 3) щодо слідів і предметів, які можуть стосуватися події, бажане їх виявлення, позначення табличками з номером, визначення взаємозв'язку між ними, охорона від атмосферного впливу; 4) за можливості визначення («розпізнавання») механізму події: а) що відбулося (чи був злочин і який саме)?; б) де?; в) коли?; г) як учинений злочин?; г) чим?; д) хто вчинив терористичний акт?; е) навіщо?; 5) узяття проб запаху зі слідів ймовірного злочинця, покинутих ним речей або предметів, яких він міг торкатися; 6) застосування (за можливості) службово-розшукового собаки; 7) організація розшуку (переслідування) терориста за «гарячими слідами»; 8) визначення вузлових ділянок для детального огляду, тобто групи слідів і предметів, органічно пов'язаних між собою; 9) позначення території місця події й прилягаючої місцевості, поєднуючи ці вузли; 10) у цих межах визначення найдоцільніших способів обстеження простору, методів і засобів пошуку прихованих об'єктів, а також послідовності детального огляду; 11) визначення точок орієнтувальної й оглядової фотозйомки та її проведення; 12) під час зйомки інші члени групи, спеціалісти й поняті залишають територію фотографування й вирішують питання про доцільність застосування відеозйомки; 13) уточнення функціональних обов'язків кожного члена групи [5, с. 305].

Детальний огляд місця вибуху має свої особливості залежно від того, де вчинений терористичний акт (у приміщенні чи на місцевості). Якщо вибух учинений у приміщенні, то огляд доцільно проводити двома групами. Одна працює у приміщенні, інша – поза ним.

Під час огляду приміщення, у якому відбувся вибух, ретельному дослідженню підлягають ушкоджені вибухом предмети: меблі, двері, вікна, стіни. У них можуть бути

виявлені осколки вибухових пристроїв, вибухові речовини, які не прореагували. Перш ніж приступити до вилучення осколків із перешкод, необхідно описати, з якого матеріалу складається перешкода. Відомості про неї в сукупності з глибиною проникнення осколка мають важливе значення для визначення ваги застосованої вибухової речовини.

Якщо вибух відбувся на відкритому місці (залізничне полотно, аеродром, ділянка вулиці, ринок, сквер і т. ін.), то оглядається не тільки центр вибуху, але й територія зі спорудами, які перебувають на ній, транспортними засобами й предметами, на яких є сліди впливу вибуху, а також безпосередньо прилягаюча до неї місцевість.

Якщо на місці вибуху здійснюються рятувальні чи відбудовні роботи, то насамперед необхідно за можливістю оглянути ділянки, де будуть проводитися роботи з ліквідації наслідків вибуху. В інших випадках огляд місця події рекомендується починати із центру вибуху, який визначається за місцем перебування вирви чи найбільш інтенсивного руйнування, кіптяви, розривів, розламів і деформації навколишніх предметів.

Типовими ділянками роботи, що здійснюються в рамках огляду місць події, як правило, є такі: а) огляд стоянки транспортного засобу та прилягаючої до нього території; б) огляд ушкоджень зовнішніх поверхонь транспортного засобу, будинків та інших об'єктів, які зазнали впливу; в) внутрішній огляд приміщень будинків, салонів, кабін, багажних відсіків та інших конструкцій транспортних засобів; г) огляд трупів окремих заручників, членів екіпажа, пасажирів, самих терористів.

Огляд місця стоянки транспортного засобу та прилягаючої до нього території проводиться для того, щоб виявити й вилучити можливі викинуті терористами знаряддя вчинення злочину, різні предмети й документи, стріляні кулі, гільзи і т. ін. У ході огляду слідчий складає схему оглянутої території, на якій відображає місце розташування об'єкта терористичного замаху, а також місця виявлення речових джерел криміналістично значимої інформації.

Під час розслідування терористичних актів у більшості випадків доводиться здійснювати огляд трупа. Як правило, його проводить судово-медичний експерт. Слідчому варто лише дослівно записати до протоколу те, що по суті огляду продиктує експерт [7, с. 156]. Крім того, за участю фахівця в галузі судової медицини необхідно виявити, зафіксувати й вилучити сліди крові (плями, мазки, згустки) на предметах навколишнього оточення. Судячи з положення трупів і характеру слідів крові спеціаліст може, зокрема, визначити механізм та інші обставини вчинення злочину. Для виявлення металевих осколків в одязі доцільно використовувати металощукач, а в тілі загиблого – рентгенівську установку, магніти.

Під час огляду місця події у справах про терористичні акти вживаються заходи щодо виявлення інших слідів (взуття, ніг, пальців рук і потожирових виділень, недокурок, паперу й інших предметів, залишених або загублених злочинцем) [8, с. 135].

Незалежно від способу вчинення терористичного акту типовими речовими джерелами криміналістично значимої інформації, які підлягають виявленню, дослідженню й вилученню під час огляду місця події, є особисті документи злочинців; рукописні записи, топографічні карти, креслення й розрахунки; рації, за допомогою яких терористи підтримували зв'язок між собою або висували свої вимоги.

За умов наявності великої кількості об'єктів, що мають сліди дії вибуху, доцільно, крім змивів, відбирати також і сухий зіскріб з оглянутих елементів речової обстановки. Вилучення слідів вибухових речовин із поверхонь пористих матеріалів (цегла, бетон, штукатурка) доцільно проводити не за допомогою змивів, а роблячи зіскріб із них.

У разі вибуху на відкритій місцевості з місця події відбирають ґрунт із вирви в загальній кількості не менше 1 кг. У цьому разі необхідно також у такій самій кількості вилучати ґрунт на деякій відстані від вирви з місць, де немає слідів дії вибуху, як контрольні зразки, в яких не міститься залишків вибухової речовини. Це спричинене тією обставиною, що земля внаслідок оброблення сільськогосподарських угідь мінеральними добривами може містити окремі компоненти вибухових речовин, наприклад, аміачну селітру, що утруднює експертне дослідження.

На заключній стадії огляду виконуються таке: а) проводиться упакування предметів, які вилучаються, слідів та їх копій; б) складається начисто (для кримінального провадження) протокол огляду місця події та додатки до нього (плани, схеми, копії слідів); в) оформляються фототаблиці та відеозапис; г) проводиться діагностика матеріальних об'єктів; г) проводиться ситуаційний аналіз усієї обстановки місця події в динаміці.

Висновки. Тактика огляду місця вчинення терористичного акту з використанням вибухового пристрою обирається залежно від виду застосованого вибухового пристрою та території чи приміщення, де його вчинено. До слідчо-оперативної групи входять спеціалісти різних профілів (техніки-криміналісти та вибухотехніки, судово-медичні експерти, дозиметристи, спеціалісти в галузі будівництва та ін.). Методи огляду використовуються за послідовністю застосування прийомів і засобів, які розроблені криміналістикою, а також із метою виконання загальних вимог щодо виявлення, фіксації й вилучення слідів вибуху.

Список використаної літератури:

1. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар кримінального процесуального кодексу України / В.М. Тертишник. – К. : Правова Єдність, 2017. – 824 с.

2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. редактори: Є.О. Мойсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К. : Атіка, 2009. – Т. V. Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій. – 1008 с.

3. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Особлива частина : [підручник. Академічне видання] / В.М. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 420 с.

4. Криміналістика в протидії незаконному використанню вибухових пристроїв, вогнепальної зброї й обігу наркотичних засобів : [навч. посіб.] – К., Юрінком Інтер, 2017. – 400 с.

5. Боротьба з тероризмом : [навч. посіб.] / за заг. редакцією професора В.В. Коваленка / О.М. Джужа, Д.Й. Никифорчук, В.М. Комарницький та ін. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2013. – 584 с.

6. Розслідування конкретних видів злочинів : [навчальний посібник] / М.А. Погорєцький, Д.Б. Сергєєва та ін. ; за ред. М.А. Погорєцького та Д.Б. Сергєєвої. – К. : Алерта, 2015. – 536 с.

7. Експертиза в судочинстві України : [навч.-практ. посіб.] / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 504 с.

8. Криміналістична тактика. Навчальний посібник / за ред. доктора юрид. наук, проф. М.А. Погорєцького та доктора юрид. наук, доц. Д.Б. Сергєєвої. 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Алерта, 2017. – 244 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Савчук Микола Васильович – здобувач Львівського університету бізнесу та права;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Savchuk Mykola Vasylovych – Applicant of Lviv University of Business and Law;

Lev_Lviv@ukr.net